

Vojtech, Miloslav

**Slovenská literatúra národného obrodného a európskeho
literárneho kontextu**

In: *Česko-slovenské vzťahy, Európa a svet*. Pospíšil, Ivo (editor);
Zelenka, Miloš (editor); 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita,
2004, pp. 171-189

ISBN 80-210-3328-2

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133349>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk
University provides access to digitized documents strictly for
personal use, unless otherwise specified.

Slovenská literatúra národného obrodzenia a európsky literárny kontext

MILOSLAV VOJTECH (BRATISLAVA)

Obdobie národného obrodzenia v dejinách slovenskej literatúry je nie len obdobím nového kvalitatívneho a kvantitatívneho rastu a budovania základov novodobej národnej literatúry a kultúry, ale zároveň aj obdobím, v ktorom slovenská literatúra nanovo prehodnocovala a vytyčovala svoje medziliterárne vzťahy k literatúram okolitých národov ale aj k literatúram v širšom európskom priestore. Možno dokonca povedať, že prelom 18. a 19. storočia je začiatkom intenzívnejšieho otvárania sa slovenského literárneho prostredia novým inšpiračným podnetom z iných literatúr, ktoré sa v domácom prostredí tvorivo adaptujú, ale neraz aj netvorivo a neinvenčne napodobňujú. Javom, ktorý je indikátorom úrovne percepcie inonárodných literárnych podnetov a je zároveň indikátorom dobových literárnoestetických preferencií vo vzťahu k európskym literatúram, je práve umelecký preklad, ktorý sa v období obrodeneckom dostáva na novú kvalitatívnu úroveň, ba dokonca môžeme povedať, že prelom 18. a 19. storočia je obdobím, ktoré v slovenskom literárnom prostredí zrodilo umelecký preklad v modernom zmysle slova. Práve v oblasti umeleckého prekladu sa v obrodeneckom období vyprofilovali prvé výrazné prekladateľské osobnosti. Šírkou záberu a rozsahom prekladateľských aktivít sa ako najpozoruhodnejšie javia predovšetkým dve osobnosti pochádzajúce práve z prvej generácie obrodeneckých spisovateľov – Samuel Rožnay (1787-1815)¹ a Bohuslav Tablic (1769-1832), ktorých možno považovať aj za priekopníkov slovenského umeleckého prekladu. Navyše umelecký preklad sa postupne začína reflektovať aj ako teoretický problém (pripomeňme množstvo úvodov a predhovorov k súdobým prekladom, ktoré sú dobovým dokladom o teoretickom uvažovaní v tejto oblasti ale aj celkovým dokladom súdobého literárnoteoretického myslenia), dobové prekladateľské aktivity sú čoraz intenzívnejšie reflektované práve v rovnakom čase sa formujúcou

¹ Rožnayovým prekladom venuje pozornosť PRAŽÁK, Albert: *Slovenský predchodca českých macphersonov*. In: PRAŽÁK, Albert: *Z literárnych súvislostí*. Bratislava 1964, s. 18-30.

literárnou kritikou, a čo je najzaujímavejšie, umelecký preklad sa stáva dokonca predmetom literárnej polemiky. Pozornosť v tomto smere si za-slúži najmä polemika o preklade Gellertových *Geistliche Oden und Lieder* (1757)² medzi ich prekladateľom Samuelom Čerňanským a Jurajom Palkovičom³ z roku 1793, publikovaná v periodiku nábožensko-cirkevného a literárneho charakteru s vysokou úrovňou recenzistiky *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*⁴. Táto polemika je zároveň v poradí druhou literárnou polemikou v dejinách slovenskej literatúry, a to po polemike okolo Fándlyho *Dúvernej zmlúvy* (1789).

Ak sledujeme slovenskú literatúru v európskom priestore a proces jej začleňovania do medziliterárnych súvislostí, tak musíme uvažovať o jej vzťahoch (často programovo formulovaných) k niekoľkým užším medziliterárnym spoločenstvám fungujúcim v rámci stredoeurópskeho priestoru, a napokon i k širšiemu európskemu kultúrnemu a literárnemu kontextu. Špecifiká fungovania a sebaymedzovania slovenskej obrodeneckej kultúry a literatúry ako samostatného celku na jednej strane a jeho začleňovanie do širších vzťahov na strane druhej výstižne charakterizoval Peter Káša slovami: „*Vo ,vzorci slovenskosti‘ je zakódovaný znak ,vzájomnosti‘, ktorý určuje i vymedzuje kroky národnej identifikácie navonok i dovnútra. Možno teda povedať, že celé dejiny národného hnutia Slovákov sú v podstate taktickým manévrovaním časti intelektuálov a hľadaním optimálneho strategického priestoru v labyrinte rozličných vzájomností. Túto ,hru o národ‘,*

² *Geistliche Oden und Lieder* (1757) Christiana Fürchtegotta Gellerta (1715-1769) vyšli v preklade Samuela Čerňanského (1759-1809) pod názvom *Nábožné písně* (1783).

³ Palkovičovo autorstvo polemiky bolo v slovenskej literárnej histórii dlhší čas sporné. Otázky autorstva (s odkazmi na ďalšiu literatúru) sú analyzované v *Antológii literárnovedných textov obdobia národného obrodzenia*. Editori Hana Urbancová a Cyril Kraus. Bratislava 1982, s. 167, 169.

⁴ Polemika je tvorená recenziou Juraja Palkoviča *Nábožné písně, které v německém jazyku složil J. E. Gellert, někdy v Academii (rectius Akademii) Lipské učitel, pro jejich pak užitečnost v slovenčinu uvedl a k nim některé nové připojil Samuel Čerňanský cirk. ev. bátovské sl. b. kazatel...* *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, trimestre II, s. 89–94; Čerňanského odpoveďou na recenziu *Responsio ad recensionem versionis slavicae hymnorum Gellertianorum...* *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, trimestre III, s. 120–131 a odpoveďou Juraja Palkoviča *Novae observationes censoris*. *Novi ecclesiastico-scholastici Annales*, 1793, trimestre III, s. 132–140. Polemika je publikovaná v *Antológii literárnovedných textov obdobia národného obrodzenia*. Editori Hana Urbancová a Cyril Kraus. Bratislava 1982, s. 45–56, 167–169.

ktorá mala nielen politický, ale priam existenčný charakter, možno prirovnať k simultánnej „šachovej partii“ na piatich šachovniciach: všeslovenskej, česko-slovenskej, slovensko-maďarskej, slovensko-rakúskej, slovensko-slovenskej (evanjelici – katolíci, umiernení – radikáli)⁵.

V hierarchii medziliterárnych vzťahov možno jednoznačne ako prioritné vymedziť česko-slovenské literárne a kultúrne spoločenstvo, ktoré predstavuje špecifický fenomén nie len vo vzájomných česko-slovenských reláciách, ale aj v rámci stredoeurópskeho priestoru. České kultúrne prostredie predstavovalo prirodzený kultúrny horizont pre slovenských spisovateľov, najmä pre líniu česky píšucich evanjelických autorov. V dobovom slovenskom literárnom diskurze dokonca prevláda chápanie českej kultúry ako kultúry „našej“, čeština je často označovaná v slovenskom prostredí ako jazyk „slovenský“ či „česko-slovenský“⁶. Rovnako je potrebné spomenúť participáciu Slovákov na českom kultúrnom a literárnom živote, napríklad publikovanie prvej generácie slovenských obrodeneckých básnikov (Juraj Palkovič, Bohuslav Tablic, Štefan Leška) v Puchmajerových almanachoch či zástoj Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára v dejinách českej literatúry a obrodeneckej kultúry, ba dokonca môžeme povedať, že práve ich literárne texty dodnes patria do spoločného česko-slovenského literárneho dedičstva. Pre rozvoj slovenskej obrodeneckej kultúry a jej „otváranie sa Európe“ mali mimoriadny význam aj české preklady z európskych literatúr, ktoré nachádzali intenzívny ohlas aj v slovenskom prostredí (v obrodeneckom období boli v slovenskom prostredí reflektované najmä preklady generácie puchmajerovcov a neskôr preklady Jungmannove).

Oveľa problémovnejšie (v porovnaní s literárnymi vzťahmi česko-slovenskými) sa javí uhorské literárne spoločenstvo, ktoré predstavuje zložitý a vnútorne diferencovaný konglomerát národných literatúr, ktoré práve na prelome 18. a 19. storočia začali intenzívnejšie pociťovať potrebu vlastného sebadefinovania a vyčlenenia z celku uhorského. Tento proces emancipácie a sebadefinovania vlastného národného literárneho spoločenstva je už od 18. storočia u intelektuálov hlásiacich sa k slovenskej etnicite sprevádzaný „dilemou“ medzi uhorským patriotizmom a zdôrazňovanou participáciou Slovákov na budovaní „uhorskej vlasti“ na jednej strane

⁵ KÁŠA, Peter: *Medzi estetikou a ideológiou. Literárnohistorické a komparatistické štúdie*. Prešov 2001, s. 19.

⁶ Tejto problematike sa podrobnejšie venuje štúdia VOJTECH, Miloslav: *Čeština ako literárny jazyk na Slovensku v období národného obrodzenia*. Česká literatura, 51, 2003, č. 4, najmä s. 409–411.

a prebúdzajúcim sa novodobým slovenským nacionalizmom na strane druhej⁷.

Slovensko-maďarské literárne vzťahy v obrodeneckom období, teda približne v rokoch 1780-1850, reprezentuje predovšetkým nízka intenzita prekladovosti z maďarčiny. Ojedinelým prekladom konca 18. storočia (a dlho aj jediným prekladom z maďarčiny) je Semjanov preklad románu Ignáca Mészárosa *Při dobytí Budínského zámku do zajetí křesťanského padlé Kartigam řečené, potom Krystýna nazvané turecké slečny, kišasoňky, řídke, památné případnosti* (1790)⁸. Nízku úroveň prekladovosti z maďarčiny, ktorá pretrvávala až do 50. rokov 19. storočia, vystihol Albert Pražák slovami: Slováci „nevražili na Maďary a nechtěli se tedy stykati s nimi ani literárně. Toužili slovenského čtenáře proti nim i kulturně ohraditi, a pak maďarština byla již jim natolik běžnou, že z ní četli jako ze své druhé obcovací řeči. Je to patrnó na jejich původní práci, jež jest silně prosycena maďarskými vlivy, což se nedá vysvětliti vlivem několika málo překladů z maďarštiny do slovenštiny, nýbrž přímou včetlostí do maďarské literatury z originálu“⁹. Tento stav úrovne prekladania z maďarčiny mal nesporne jednak dôvody praktické (znalosť maďarčiny v slovenskom kultúrnom prostredí, ktorá bola súčasťou polyglotizmu vzdelaneckých vrstiev v Uhorsku a zároveň „charakteristickým prvkom dobovej recepčnej situácie“¹⁰), ale aj dôvody politické, ktoré boli zrejme aj primárne, a boli hlavným zdrojom slovensko-maďarskej kultúrnej animozity v 19. storočí¹¹.

⁷ Túto problematiku podrobne reflektuje monografia GÁFRIKOVÁ, Gizela a kol.: *Pannonia docta. Učená Panónia*. Bratislava 2003.

⁸ Preklad je doplnený predhovorom prekladateľa Michala Semiana (1741-1812) *Předmluva uherského spisovatele a slovenského překladatele v jedno vzatá*, ktorý dokumentuje súdobé teoretické názory na chápanie prozaických žánrových útvarov a zároveň predstavuje dôležitý príklad teoretického uvažovania o preklade v prvej fáze národného obrodzenia.

⁹ PRAŽÁK, Albert: *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. Praha 1932, s. 286. Albert Pražák tu podrobnejšie vyratúva aj preklady, ktoré vznikli v 50.-70. rokoch 19. storočia, no ktoré boli podľa jeho hodnotenia „velmi náhodné a někdy i druhořadé, takže se jimi slovenská literatura nijak zvlášť neobohatila“ (s. 287).

¹⁰ BEDNÁROVÁ-KENÍŽOVÁ, Katarína: *Miesto a funkcia prekladu v kultúre národa. Metodologické poznámky k dejinám prekladu*. In: *K otázkam teórie a dejinám prekladu na Slovensku II*. Bratislava 1994, s. 12.

¹¹ Istý náznak prelomenia tejto animozity vidíme v 70. rokoch 19. storočia v poézii Kolomana Banšella a v básnickom diele Pavla Országha Hviezdoslava, ktorý sa otvorene hlásil k básnickemu odkazu S. Petöfiho a J. Aranya, ktorých aj prekla-

Skôr ako o prekladoch je možné hľadať vzájomné paralely a podobnosti vo vývine oboch národných literatúr (ako reprezentatívny príklad môžeme uviesť paralelu Hollého a Vörösmartyho veršovanej epiky¹², paralelu medzi maďarským almanachom Aurora a slovenským almanachom Zora, Chalupkovou a Kisfaludyho dramatikou, či paralely maďarskej a slovenskej romantickej poézie).

V hodnotovej hierarchii slovenskej obrodeneckej kultúry bol stredobodom záujmu kontext slovanských literatúr. Slovanský akcent sa v obrodeneckej literatúre zosilňuje najmä po roku 1815 (v dôsledku zintenzívnenia vplyvu cárskeho Ruska ako víťaza nad Napoleonom v európskej politike), prispel k nemu aj taký stimul, akým v tom čase bola Herderova filozofická koncepcia dejín, ktorá našla svoje zhmotnenie v prácach Kollárových, Šafárikových či Štúrových. Kollárovská idea slovanskej vzájomnosti, v básnicky štylizovanej podobe realizovaná v skladbe *Slávy dcera*, Šafárikove slavistické práce, či Hollého „slovensko-slovanský mýtus, postavený na etnickej polarizácii MY (Slovania, Slováci) a ONI (Nemci, Maďari)“¹³, sú najpresvedčivejším dôkazom dobových hodnotových preferencií slovenskej obrodeneckej kultúry a literatúry. Preferencia slovanského kultúrneho kontextu našla na jednej strane svoj odraz aj v zintenzívnení prekladateľských aktivít zo slovanských literatúr, najmä z literatúry poľskej a ruskej (predovšetkým preklady Mickiewicza a Puškina)¹⁴, no na druhej strane prispela k etablovaniu mýtu o „skazenosti“ a „úpadkovosti“ Západu a „čistého“, „idealistického“, slovanského Východu. Tento mýtus, naznačený už v Kollárovej koncepcii slovanskej vzájomnosti v podobe odmietnutia západoeurópskeho romantizmu a Byronovej tvorby ako „prejavu duchovnej malátnosti a ochabnutia citov“¹⁵, neskôr rozvedený v Štúrovej koncepcii slovanskej poézie a v jeho politickom testamente *Slovanstvo a svet budúcnosti* a výdatne živý literárnou produkciou mesianistického krídla slovenského romantizmu, mal

dal (HVIEZDOSLAV, P. O: *Preklady z maďarských básnikov*. Zobrané spisy, zv. 15, 1931).

¹² Na túto paralelu poukázal už VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury II*. Praha 1951, s. 473.

¹³ KÁŠA, Peter: *Medzi estetickou a ideológiou. Literárnohistoriké a komparatistické štúdie*, c. d., s. 20.

¹⁴ Tieto preklady podrobnejšie rekapituluje Jozef Felix v štúdiu *Slovenský preklad v perspektíve histórie a dneška*. In: FELIX, Jozef: *Literárne krížovatky*. Bratislava 1991, s. 254-294.

¹⁵ KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava 1954, s. 148.

však aj iné, závažnejšie dôsledky. Viedol k jednostrannej orientácii našej literatúry a prekladovej literatúry osobitne. „*Tento mýtus stane sa aj v časoch relatívneho zlepšenia objektívnych podmienok prekladateľskej činnosti v pošturovských obdobiach jednou z hlavných prekážok rozvoja našej prekladovej literatúry z tejto oblasti. Ba viac: stane sa určitou clonou, ktorá v čase neobyčajného rozmachu literatúr západnej Európy, najmä literatúry francúzskej, nedovolí rozoznať ich skutočné ideové a umelecké hodnoty a teda ani nedovolí približovať sa k nim s úmyslami prekladateľskými. Mýtus tzv. „skazeného“ Západu bude sa tiahnuť, pravda, v rozličnej intenzite a občas i nie bez odporu k sebe, celým 19. storočím, vlastne až do prvej svetovej vojny*“¹⁶.

Úvahy o vzťahoch slovenskej literatúry k literatúram slovanským zároveň naznačili isté kontúry uvažovania o vzťahoch k literatúram západoeurópskym, ktoré si všimneme podrobnejšie. Postoj slovenských tvorivých osobností obdobia národného obrodzenia k západoeurópskej literatúre, jej tvorcom, literárnym smerom, prúdom a tendenciám je indikátorom istých špecifik domácej literatúry, hovorí o jej prioritách ako aj o ideologickej limitovanosti, o ktorej sme hovorili v súvislosti s etablovaním mýtu „skazeného“ Západu.

V postoji a v (prekladovom ale aj adaptačnom) reflektovaní západoeurópskych literatúr môžeme vidieť niekoľko paradoxov. Za najvýraznejší možno považovať nereflektovanie aktuálneho vývoja v západoeurópskych literatúrach (prednosť majú skôr autori generácie starší – dokladom sú preklady, ale aj vlastné literárne texty, ktoré nesú pečať inšpirácie osobnosťami, nepatriacimi do aktuálneho literárneho prúdu), z aktuálnej línie tvorcov sa reflektujú často nedominantné osobnosti (príkladom je prekladová reflexia nemeckého literárneho kontextu prvými dvoma obrodeneckými generáciami autorov a prekladateľov). Pre recepciu západoeurópskych literárnych podnetov slovenským kultúrnym prostredím je charakteristický selektívny prístup k autorom a dielam determinovaný ideologicky (vyššie spomenuté Kollárove a Štúrove odmietavé postoje k západoeurópskemu typu romantizmu, najmä byronizmu), ale aj mimoliterárne skutočnosti, ako je tlak cenzúry.

Pri reflektovaní vzťahov slovenskej literatúry s inonárodnými literatúrami je potrebné brať do úvahy aj dlhotrvajúcu konfesijnú a jazykovú rozpoltenosť slovenského literárneho a kultúrneho života v obrodeneckom období, ktorá trvala až do 40. rokov 19. storočia a definitívne sa vyriešila až v 50. rokoch. Po česky písaná literárna produkcia na Slovensku

¹⁶ FELIX, Jozef: c. d., s. 283–284.

v období národného obrodzenia sa vyznačuje (v porovnaní s literatúrou písanou v bernolákovčine) väčšou mierou viazanosti na európsky literárny kontext. Evanjelická inteligencia sa vyznačovala väčšou mobilitou v rámci stredoeurópskeho kultúrneho priestoru. Veľká väčšina evanjelických autorov študovala na nemeckých univerzitách, kde sa dostávala do kontaktu s dobovými ideovými a literárnymi prúdmi takmer z celej Európy. Okrem pôvodnej nemeckej literatúry je významná najmä sprostredkujúca úloha súdobých nemeckých prekladov z anglickej a francúzskej literatúry, s ktorými prichádzali títo autori do kontaktu a ktoré zohrali významnú úlohu pri udomácnovaní takých literárnosmerových fenoménov prelomu 18. a 19. storočia, akými boli okrem klasicizmu i rokokové a preromantické podnety. Okrem toho používanie češtiny ako literárneho jazyka spájalo evanjelickú kultúrnu komunitu s českým kultúrnym prostredím a jeho literárnou i prekladateľskou praxou. Naopak, katolícki autori píšuci bernolákovčinou, odchovaní zväčša na domácich katolíckych kňazských (v jozefínskom období generálnych) seminároch, viac vychádzali z domácich literárnych tradícií. Ich programové úsilie prioritne smerujúce k etablovaniu klasicizmu sa opieralo najmä o tradície domácej humanistickej latinskej poézie tvoriacej sprostredkujúci mostík k antickým literárnym modelom a k ich rehabilitácii v slovenskom kultúrnom prostredí. Aj prekladová tvorba bernolákovskej generácie sa orientuje výhradne na antických autorov. Ako príklad môžeme uviesť prekladateľské dielo Jána Hollého reprezentované prekladom Vergiliovej *Eneidy* (1828) a súborom prekladov *Rozličné básne hrđinské, elegiacké a lirické z Vergilia, Teokrita, Homéra, Ovidia, Tirtea a Horáca* (1824). Oproti tomu prekladateľské aktivity česky píšucich autorov sú pestrejšie nielen orientáciou na iné literatúry (západo, stredo, i východoeurópske) ale i rôznosťou ich literárnosmerovej orientácie. Okrem prekladov diel antických autorov (preklady S. Rožnaya, J. Palkoviča, P. J. Šafárika)¹⁷ sa v ich tvorbe možno stretnúť s prekladmi európskej rokokovej poézie (preklady Tablicove a Palkovičove), s prekladmi diel autorov európskeho klasicizmu (Tablicove preklady poézie anglických klasi-

¹⁷ Samuel Rožnay vydal zbierku českých prekladov *Písne Anakreonovi z řeckého přeložené* (Praha 1812), ktorá okrem dominujúcich Anakreontových textov obsahuje aj preklady iných gréckych básnikov (Bion, Mimnermos, Sapfó, Tyrtaios, Bakchylides), preložil časť Vergiliovej *Eneidy* (Týdeník 1812), 22. spev Homérovej *Iliady Zabiti Hektora* (Týdeník 1816), z Teokrytovho *Idylionu* preložil spev *Kyklups* (Týdeník 1817), Kollárovým pričinením vydal preklad Homérovi pripisovanej *Batrachomyomachie* (Květy 1834); Juraj Palkovič preložil prvý spev Homérovej *Iliady* (*Muza ze slovenských hor*, 1801) a Pavol Jozef Šafárik preložil Aristofanove *Oblaky* (Časopis Českého musea 1830).

cistických básnikov A. Popea a G. Lytteltona publikované v knihe *Anglické múzy v česko-slovenském oděvu*, 1832; Tablicov preklad veršovanej poetiky klasicizmu N. Boileaua *L' Art poétique* publikovaný pod názvom *Umění básniřské*, 1832), osvietenstva (nezvestný Tablicov preklad Voltairovej *Henriady*, Kollárove preklady bájak poľského autora Ignáca Krasického publikované v *Čítanke* z roku 1825), ale aj s prekladmi diel autorov preromantických (Tablicov preklad balady Olivera Goldsmitha *Poustevník z Workworthu*, *Poezye III*, 1809 a preklady častí Youngových *Nocí* publikované v *Poezyách II*, 1807) a napokon i autorov romantických (reprezentatívnym príkladom sú Kuzmányho preklady Puškina a Mickiewicza zakomponované do románu *Ladislav*, 1838).

V literatúre národného obrodzenia, najmä ak sledujeme jeho prvé dve fázy (približne roky 1780-1836), je zo západoeurópskych literatúr najintenzívnejšie prekladaná nemecká literatúra. Okrem toho práve nemeckí autori (hoci neraz generačne starší) boli najsilnejším inšpiračným zdrojom najmä pre prvé dve generácie slovenských básnikov.

Prvým nemeckým autorom, ktorého stopy zaznamenávame v slovenskej obrodeneckej literatúre je Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803). Jeho náboženský epos *Messias* (Mesiáš, 1773) je jedným z hlavných inšpiračných zdrojov monumentálnej básnickej skladby Augustína Doležala *Pamětná celému světu tragoedia* (1791)¹⁸ a neskôr „Klopstock se svými antickými metry a s oslavou přátelství, lásky, ctnosti a vlasti“¹⁹ sa stal básnikom, k odkazu ktorého sa hlásil aj mladý Pavol Jozef Šafárik v zbierke *Tatranská Múza s lýrou slovanskou* (1814). Dokonca aj Šafárikov a Palackého spis *Počátkové českého básnictví obzvláště prozodie* (1818) bol uvedený mottom z Klopstocka²⁰, čo dokazuje silu Klopstockovej autority aj v širšom česko-slovenskom kultúrnom priestore.

Rovnako populárnym bol v slovenskom prostredí prekladateľ Miltonovho *Strateného raja* Justus Wilhelm Zachariä (1726-1777). Jeho ne-

¹⁸ Z ďalších nemeckých autorov, ktorí inšpiratívne pôsobili na vznik Doležalovej skladby je potrebné spomenúť Klopstockovu manželku Margarete a jej biblickú hru *Der Tod Abels* (Ábelova smrť, 1759) a Albrechta von Hallera (1708-1777) a jeho básne *Über den Ursprung des Übels* (O pôvode zla) a *Gedanken über Vernunft, Aberglauben und Unglauben* (Myšlienky o rozume, poverách a neuveriteľnostiach). Podrobnú komparatívnu analýzu vzťahov A. Doležala k uvedeným autorom podáva ČAPEK, Jan Blahoslav: *Augustin Doležal a jeho Tragoedia. K 140. výročiu jeho hlavného diela*, Praha 1931, s. 35- 67.

¹⁹ VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury*, c. d., s. 300.

²⁰ Motto znie: „*Gesänge des höhern Flugs in dem Lautmasz der Natur*“.

mecký preklad *Strateného raja* z roku 1760 bol veľmi dobre známy aj v slovenskom kultúrnom prostredí – bol výrazným inšpiračným zdrojom Augustína Doležala i Bohuslava Tablica²¹ dávno pred vydaním Jungmannovho českého prekladu *Ztraceného ráje* (1811). Bohuslav Tablic do štvrtého zväzku *Poezií* (1812) zaradil aj preklad Zachariovej básne *Prosba k Bohu* s podtitulom *Podlé Zacharye*²². Okrem poézie J. W. Zachariä Bohuslav Tablic prekladal aj básne Johanna Gottfrieda Seumeho (1763-1810), Christiana Friedricha Daniela Schubarta (1739-1791), Christopha Augusta Tiedgeho (1752-1841), Friedricha von Hagedorn (1708-1754) a Johanna Heinricha Vossa (1731-1826)²³. Voss bol svojim básnickým naturelom veľmi blízky aj Jurajovi Palkovičovi, ktorý vo svojej básnickej zbierke *Muza ze slovenských hor* (1801) publikoval preklad Vossovej básne *Slavení růží*²⁴. Z ďalších nemeckých autorov prekladal poéziu Christiana Fürchtegotta Gellerta (1715-1769) a veľkým vzorom mu bol aj tvorca nemeckej anakreontskej lyriky Johann Wilhelm Ludwig Gleim (1719-1803). Do svojej zbierky *Muza ze slovenských hor* zaradil preklad Gellertovej rokokovej pastorely *Dametas a Fillis*²⁵, ktorý patrí k Palkovičovým umelecky najvydarenejším prekladom. Gellertovu poéziu okrem už spomenutého Samuela Čerňanského a Juraja Palkoviča neskôr prekladal aj Ján Kollár (selanka *Doriska a Damet*).

K ďalším obľúbeným nemeckým autorom patrili Salomon Gessner (1730-1788) – veľmi obľúbené a napodobňované boli v českej a slovenskej poézii gessnerovské idyly²⁶, Christoph Martin Wieland (1733-1813)

²¹ Tablic Miltona niekoľkokrát spomína aj vo svojich vlastných básnických textoch. Podrobnejšie sa tejto problematike venuje monografia VOJTECH, Miloslav: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780-1840*. Bratislava 2003, s. 118-120.

²² TABLIC, Bohuslav: *Poezye IV*. Vacov 1812, s. 108-109. Okrem toho Zachariä svojou antológiou nemeckých básnikov 16. storočia *Fabeln und Erzählungen in Burkard Waldis' Manier* (1771) pravdepodobne inšpiroval Bohuslava Tablica k zostaveniu antológie *Slovenští veršovci* (I, 1803; II, 1809).

²³ Presný výpočet a názvy prekladov týchto autorov uvádza BRTÁŇ, Rudo: *Bohuslav Tablic (1769-1832). Život a dielo*. Bratislava 1974, reg.

²⁴ PALKOVIČ, Juraj: *Muza ze slovenských hor. Svazček první*. Vacov 1801, s. 26-27. Voss bol Palkovičovi blízky aj ako prekladateľ. Jeho preklady Homéra z rokov 1781 a 1793 inšpirovali Juraja Palkoviča k prekladu prvého spevu Homérovej *Iliady*, ktorý zaradil do *Muzy ze slovenských hor*.

²⁵ Tamže, s. 17-20.

²⁶ Podrobne sa tejto otázke venuje VODIČKA, Felix: *Počátky krásné prózy novočeské*. Praha 1948, s. 149-151.

a predovšetkým Gottfried August Bürger (1747-1794), ktorého balady (predovšetkým *Lenora*) sa stali v celej Európe prototypom umelej baladickéj tvorby. Práve G. A. Bürgerovi spomedzi nemeckých autorov patrí v slovenskej literatúre výsadné postavenie (čo do intenzity prekladov ale aj adaptácií jeho baladických motívov). Variácie na Bürgerovské témy nachádzame u Bohuslava Tablica (jeho balada *Lubinský z Lubině a Rozyna Milovská* publikovaná v druhom zväzku *Poezyi* z roku 1807 vykazuje podobnosť s Bürgerovou baladou *Das Pharers Tochter von Taubenheim*), u Pavla Jozefa Šafárika²⁷, v baladách Karola Kuzmányho i v romantickej balade (bürgerovské motívy v baladike Jána Bottu)²⁸.

Z výpočtu nemeckých autorov, ktorí boli v slovenskom prostredí prekladaní a tvorivo napodobňovaní vyplýva, že medzi nimi chýbajú také dominujúce osobnosti nemeckej literatúry ako Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) a Friedrich Schiller (1759-1805). Preklady z Goetheho a Schillera absentujú predovšetkým u autorov prvej obrodeneckej generácie. Albert Pražák v štúdií *J. W. Goethe a Slováci* na margo obchádzania Goetheho osobnosti obrodeneckou generáciou autorov povedal: „I keď v Jene študovalo po mnohé desaťročia za Goetheho weimarského pobytu niekoľko desiatok slovenských študentov“ (S. Čerňanský, B. Tablic, J. Palkovič, J. Chalupka, K. Kuzmány), „ktorí Goetheho vo Weimare i Jene vidali, niet takmer stôp o tom, že by boli naraz prejavili záujem o nové duchovné hodnoty získané Goethem a že by bývali ochotní kvôli nemu opustiť ‚starých nemeckých bohov‘ Herdera, Lessinga, Wielanda, Klopstocka, alebo aspoň Gessnera a Vossa...“²⁹. Podľa Pražáka „ani mladšia generácia nemala ku Goethemu pozornejší vzťah. V Palackého a Šafárikových Počátkoch roku 1818 Goetheho vôbec nespomínali a básnické hodnoty určovala antika alebo Voss, Klopstock a Gessner. Ešte ani roku 1829 nevedel uviesť Matej Holko v prehľade slovesného umenia jednotlivých národov iné nemecké mená a Goethe pre neho nejestvoval. To je iba doklad o tom, ako bolo literárne Slovensko vývojovo oneskorené a ako neskoro začal na ňom Goethe účinkovať ako básnik a ako slovenskí študenti navzdory tomu, že ho osobne poznali a hoci tu bol jenský a weimarský kult, nevedeli k nemu ako k umeleckej osobnosti preniknúť

²⁷ Šafárik sa Bürgerom inšpiroval nie len vo svojej baladickej tvorbe (tvorivo využil typ verša Bürgerovej *Lenory*), ale z Bürgera aj prekladal (básne *Píseň a Lenoch* publikované v zbierke *Tatranská múza s lyrou slovanou*, 1814).

²⁸ Zo slovenských autorov romantickej generácie Bürgera prekladal Bohuslav Nosák-Nezabudov (preklad *Lenory* z roku 1867).

²⁹ PRAŽÁK, Albert: *Z literárných súvislostí*, c. d., s. 32.

hmlovinami starých čias“³⁰. O Goetheho ako básnika sa intenzívnejšie zaujímal až Ján Kollár a Pavol Jozef Šafárik pre Goetheho preložil niekoľko srbských, českých, moravských a slovenských ľudových piesní.³¹ Prvé preklady Goetheho poézie sa na Slovensku objavujú až v 30. rokoch 19. storočia (preklady Sama Vozára a Ondreja Šolca), neskôr z autorov romantickej generácie z Goetheho prekladali Samo Bohdan Hroboň, Bohuš Nosák-Nezabudov a Andrej Sládkovič.³² Voči Goethemu zaujal nejednoznačný postoj aj Ľudovít Štúr. V spise *O národných písních a pověstech plemen slovanských* (1853) v časti venovanej romantickej poézii, ktorú prezentuje ako úpadkovú, sa Štúr venuje *Faustovi*. Na margo Fausta hovorí: „Úpadek tento se vzorně představuje v nejrozmyslenějším básnickém díle Göthově, ve Faustovi... Jako Faust upadl... z přesíleného namáhání a tužby po proniknutí v nepostižnou nekonečnost, do bahna smyslnosti a rozkoše, a myslí si, že nyní již našel cestu pravou. Umění nynější tohto světa nosí na sobě patrné a očividné znaky tohto úpadku a té zkaženosti“.³³

Trochu intenzívnejší, no rovnako oneskorený záujem vidíme zo strany slovenskej obrodeneckej literatúry o Friedricha Schillera. Preklady zo Schillera nachádzame v tvorbe Pavla Jozefa Šafárika (báseň *Dythyrambe* publikovaná v *Tatranskej Múze s lyrou slovanskou*, 1814 a básne *Hektorův odchod* a *Očekávání*, publikované v *Prvotinách pěkných umění*)³⁴ no najvýznamnejším je preklad Schillerovej drámy *Maria Stuartka*. Schillerovské inšpirácie veľmi silno rezonujú aj v Šafárikovej vlastnej básnickej tvorbe. Okem Šafárika Schillerovu poéziu prekladal aj Imanuel V. Šimko (preklad Schillerovej balady *Prsten Polykratesův*)³⁵.

Ak sledujeme kontext anglickej literatúry a jeho prijímanie v slovenskom prostredí, vidíme spočiatku silný záujem predovšetkým zo strany prvej (a čiastočne ešte aj u druhej) generácie obrodeneckých autorov o básnikov anglického klasicizmu a sentimentalizmu. Prvým okruhom autorov intenzívne prekladaných už v prostredí českých puchmajerovcov,

³⁰ Tamže, s. 33.

³¹ Podrobnejšie Tamže, s. 35- 47. Pražák cituje aj znenia preložených piesní.

³² V Pražákovej štúdií je uvedená aj detailná analýza a bibliografia prekladov.

³³ ŠTÚR, Ľudovít: *O národných písních a pověstech plemen slovanských*. Novočeská bibliothéka, číslo XVI. Praha 1853, s. 17.

³⁴ Básne sú súborne publikované vo vydání ŠAFAŘÍK, Pavel Josef: *Básnické spisy*. Vydal Jan Vilikovský. Bratislava 1938.

³⁵ *Prvotiny pěkných umění* 1817, č. 2 a 3, s. 13-16.

ktorých preklady rezonovali veľmi intenzívne aj v slovenskom prostredí, boli predovšetkým Edward Young (1683-1765), Thomas Gray (1716-1771), James Macpherson (1736-1796), Oliver Goldsmith (1730-1774) a Thomas Percy (1729-1811).

Básnikov prírodnej, nočnej a náhrobnej sentimentality, ktorí obľubovali baladické prostredie ruín a cintorínov – Edwarda Younga a Thomasa Graya prekladal ako jeden z prvých puchmajerovský básnik Jan Nejedlý (1776-1834) – preložil Youngovo *Kvílení aneb rozjímání noční*, Josef Jungmann (1773-1847) Grayove *Elegie na hrobkách vesnických* a zo slovenských autorov Bohuslav Tablic preložil časti Youngových *Plačov*, a to *Noc třetí*.³⁶

Okrem tzv. poézie hrobov Edwarda Younga a Thomasa Graya z anglickej literatúry v našom kultúrnom priestore intenzívne pôsobilo predovšetkým Macphersonovo falzum *Spevy Ossiana*. Okrem toho, že tzv. Ossian bol najmä v českom prostredí intenzívne prekladaný,³⁷ reagujú naň niektorí autori bezprostredne aj vo svojich literárnych textoch. Ján Kollár sa s Ossianom zoznámil počas svojich štúdií v Nemecku. V *Pamätiach z mladších rokov života* hovorí: „V takomto ovzduší a okolí kvetov čítaval som pri Lutherovej studienke i Ossiana“.³⁸ Tento čitateľský zážitok zaznamenal najskôr v *Básňach* z roku 1821 a neskôr v *Slávy dcere* (1824), v prvom speve (sonet 24) vo veršoch: „plnosť krásy, tužba, lásky rána / srdce téměř citem rozčesly, / kolikrát jsem čítal Ossiana. Niektorí bádatelia dokonca vyvodzujú Kollárov *Předzpěv* k *Slávy dcere* z podnetov Os-

³⁶ História tohto Tablicovho prekladu siaha už do roku 1803, kedy publikoval separátnu príležitostnú báseň *Popelu Mnohovážné... Alžběty Brodské... Pavla Mayera, Sv. Kr. Města Skalice Perceptora úpřímné Manželce... oBěTováno*, do ktorej zaradil 10 veršov z Youngovej *Tretej noci*. V tendencii ozvlášťňovať príležitostné valedikcie úryvkami z Youngových *Plačov* Bohuslav Tablic pokračoval aj neskôr. Do *Elegie na smrt D. P. Pavla Ježoviče...* (1804) zaradil ďalších 12 veršov z *Tretej noci*, ktoré sú uvedené titulom *D. Eduard Jung v svých Pláčích, Nocy III.*

³⁷ Niekoľko úryvkov preložil František Palacký a publikoval ich v *Prvotinách pěkných umění* 1817, č. 27 a 28, o rozsiahlejší preklad sa pokúšal Matěj Milota Zdirad Polák (preklad zostal v rukopise), neskôr niektoré časti preložil František Ladislav Čelakovský v roku 1826 (*Poutník*, 2. zv.) a knižný preklad „Ossianových básní“ vydal v roku 1827 Josef Hollmann.

³⁸ Citované podľa vydania KOLLÁR, Ján: *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava 1997, s. 169.

sianových spevov.³⁹ Ossianovský kult v našom kultúrnom prostredí prebúdzal predovšetkým záujem o folklór, stimuloval zberateľské aktivity v tejto oblasti a pôsobil inšpiratívne i v oblasti žánru (baladická tvorba).

Ďalším anglickým preromantickým autorom, ktorý bol prekladaný i slovenskými spisovateľmi, bol Oliver Goldsmith. Najznámejším z jeho tvorby bol najmä idylický román *The Vicar of Wakefield* (Wakefieldský farár, 1766), ktorý spomína opäť Ján Kollár v *Pamätiach z mladších rokov života* v súvislosti so svojimi bratislavskými štúdiami v rokoch 1812-1815: „*K angličtine pre jej neľubozvučnosť som nikdy nepociťoval mimoriadnu lásku, hoci vždy som si anglických klasikov vysoko ctil pre ich myšlienkovú hĺbku. S pánom Seleckým sme prekladali z Goldsmitha The Vicar of Wakefield...*“⁴⁰. Goldsmith sa stal pre slovenských básnikov a prekladateľov však prítiažlivejší ako básnik. Bohuslav Tablic preložil jeho rozsiahlu baladickú skladbu v troch spevoch *Poustevník z Warkworthu*, s podtitulom *Nortumberlandská balada z anglického jazyku preložená*, ktorá svojím rozsahom tvorí centrálnu básnickú skladbu tretieho zväzku *Poezií* (1809).

Preklady anglických preromantických autorov výrazne stimulovali udomácnovanie preromantických prvkov aj v slovenskej literatúre.⁴¹ Okrem prekladov anglických preromantikov stimulujúci literárny vývin sa však stretávame aj s prekladmi, ktoré v čase svojho vydania pôsobili ako anachronizmus. To je prípad Tablicovho prekladu *Anglické múzy v česko-slovenském oděvu* (1831), ktorý obsahuje preklady anglických klasicistických básnikov A. Popea a G. Lytteltona.

Kým recepcia anglického klasicizmu a sentimentalizmu či preromantizmu bola v slovenskom literárnom prostredí pomerne intenzívna, recepcia anglického romantizmu už narážala na dobové ideologické obmedzenia slovenskej obrodeneckej kultúry. Už v Kollárových postojoch k romantizmu, ktorý bol v jeho časoch už pevnou súčasťou európskej kultúry (hoci na Slovensko sa dostal s istým časovým oneskorením), nachádzame veľa paradoxov. Na jednej strane v jeho básnickej tvorbe (najmä v *Básňach* a v prvej verzii *Slávy dcery*) nájdeme veľa prvkov blízkych romanticky pre-

³⁹ Felix Vodička upozorňuje na prácu poľského historika M. Szykowskeho (*Polská účast v českém národním obrození II*, Praha 1935, s. 312).

⁴⁰ KOLLÁR, Ján: *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava 1997, s. 109.

⁴¹ Podrobnejšie sa tejto problematike ako aj prekladom z anglickej literatúry venuje monografia VOJTECH, Miloslav: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780-1840*. Bratislava 2003, kapitola *Genéza slovenského básnického preromantizmu*, s. 113-135.

zentovanému životného pocitu, no na druhej strane najmä k tvorbe svojich európskych romantických súčasníkov zaujíma značne rezervovaný postoj. Kollár dokázal akceptovať tú podobu romantizmu, ktorá bola založená na „*eticky chápaných vlastnostiach, blízkych kresťanskému humanizmu. Ak niekto tieto zásady prekročil, nemohol nájsť u Kollára porozumenie. Kollár zavrhuje romantizmus v užšom chápaní, zavrhuje hlavne tvorbu Byrona (podobne ako neskôr i štúrovci)*“.⁴² To, čo Kollár dokázal z Byrona s najväčšou pravdepodobnosťou akceptovať a využiť ako inšpiratívny podnet vo svojej vlastnej básnickej praxi, bol iba kompozičný princíp putovania použitý v *Slávy dcere*, ktorý možno odvodiť z Byronovho *Childe Harolda*. Ostatné, predovšetkým ideové princípy Byronovej i celej západoeurópskej romantickej generácie poézie Kollár striktnie odmietal. Podľa Kollára „*Tito moderní básnici sú v estetike to, čo blúznivci a fanatici v náboženstve: po otupení prirodzených citov odkryli najjemnejšiu rozkoš bytia v zmyselno-duchovnom vytržení a opúšťajú prírodu, ktorá pre nich už nemá soli a korenia, aby tam ešte našli a urobili pôžitok chutným a vzdelanie sladkým.*“⁴³ Napriek týmto názorom Byronova poézia už v 30. rokoch 19. storočia nadchla mladých príslušníkov formujúcej sa romantickej generácie, ktorí sa s Byronom „*zoznamovali pomocou Mickiewiczových poľských prekladov na pôde bratislavského Československého ústavu*“.⁴⁴ Byrona v tom čase prekladal ako prvý Alexander Boleslavín Vrchovský, Mikuláš Dohnány (preložil pieseň *Vysoké hrady* z tretieho spevu *Putovania Childe Harolda*), Bohuslav Nosák Nezabudov už koncom 30. rokov preložil Byronove *Hebrejské melódie*. Tieto preklady však zostali dlho v rukopisoch.⁴⁵ Svoju úlohu okrem obmedzených publikačných možností iste zohrali i striktné postoje, ktoré (rovnako ako kedysi Kollár) voči Byronovi zopakoval aj Ľudovít Štúr, postoje, ktoré súviseli s dlhotrva-

⁴² ČÚZY, Ladislav: *Literárnoestetické koncepcia Jána Kollára a formovanie myslenia o literatúre v štúrovskom období*. Slovenská literatúra, 32, 1985, č. 3, s. 226.

⁴³ KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava 1954, s. 148.

⁴⁴ HEGEDŮSOVÁ, Zuzana: *Putovanie mladého lorda strastami a slasťami života*. In: BYRON, George Gordon: *Putovanie Childe Harolda*. Bratislava 1988, s. 224.

⁴⁵ Preklady postupne vyšli tlačou až v priebehu 60. a 70. rokov 19. storočia: Dobšinského preklad Byronovho *Mazeppu* bol publikovaný v almanachu Lipa v roku 1862, pieseň *Vysoké hrady* z III. spevu *Childe Harolda* preložená Mikulášom Dohnánym vyšla v Lipe 1864, preklady Bohuslava Nosáka Nezabudova boli publikované v 70. rokoch: *Childe Harold, pieseň na rozlúčku*, z I. spevu (Orol 1870, č. 8), báseň *Tma* (Orol 1872, č. 7).

júcou diskusiou „o kozmopolitizme a národovectve“, ktorá prebiehala „už od roku 1836, čiže od samých začiatkov nášho romantického hnutia“⁴⁶ v radoch romantickej generácie. Štúr zásadne odmietol Byronovu poéziu, ktorá pre neho predstavovala „ve smyslu prehnaném opravdivou romantiku“. Podľa Štúra Byronovi „nikdy nejde o mravní idey, nikdy vlastne o zámery lidské... on se musí zalesknouti něčím novým a neobyčejným, a proto vždy a všude mu jde o to, aby v nej neobyčejnějších, nejvymyšlenějších, nejpodivnějších a protivných polohách představoval jednání a vítězství ducha“. Byronova poézia je v Štúrovom vnímaní apoteózou „svéhloství, dobrá pro rozervance, lidi podivné a zoufalce, ne ale pro ty, kterým svítí hvězdy jasnější.“⁴⁷ Tento Štúrov striktné odmietavý postoj k Byronovi a k anglickému romantizmu či západoeurópskej kultúre vôbec, zosilnel najmä v 50. rokoch 19. storočia, kedy v intenciách porevolučného skepticizmu odrazu „videl celý západ v tých najpochmúrnejších farbách“.⁴⁸

Podobné paradoxy sprevádzajú aj recepciu francúzskej literatúry. Zaujímavé je predovšetkým sledovanie vzťahu slovenského literárneho klasicizmu a jeho genézy ku klasicizmu francúzskemu. Ak sledujeme najmä intenzitu prekladov z literatúry francúzskej, ktorá bola z hľadiska dejín klasicizmu „normotvornou“, tak zistíme, že v prvej fáze národného obrodnia (1780 – 1815), kedy sa formulujú teoretické východiská tohto literárneho smeru, je intenzita prekladov z francúzskej klasicistickej literatúry najnižšia. Absentujú najmä preklady veľkých osobností francúzskeho klasicizmu 17. storočia (Racine, Molière, Corneille, ojedinele sa stretávame s prekladmi Lafontaine u puchmajerovcov)⁴⁹, Tablicov preklad Boileau-

⁴⁶ FELIX, Jozef: *Literárne križovatky*, c. d. s. 289. Felix k tomuto problému dodáva, že „ak sa totiž do roku 1848 udržala... určitá rovnováha medzi tzv. kozmopolitizmom a národovectvom, po tomto dátume sa táto rovnováha narušila v prospech tzv. národovectva a rozšírila sa teória o úpadkovom Západe“ (s. 292).

⁴⁷ ŠTÚR, Ludevít: *O národních písních a pověstech plemen slovanských*. Novočeská bibliothéka, číslo XVI. Praha 1853, s. 18.

⁴⁸ FELIX, Jozef: c. d., s. 293.

⁴⁹ Frekventovanejšie sú preklady francúzskych próz zábavného charakteru: Alexander Kubini (1751-1799) preložil Fenelonovho *Telemacha* (*Případnosti Telemacha, otce svého Ulyseas po moři a zemi hledajícího*, 1796) a Marmontelovho *Bélisaira* (preklady cenzúra nepovolila vydať a zostali len v rukopisoch), Fenelonovho *Telemacha* rukopisne preložil aj Alexander Nozdrovický (*Příběhy Telemacha, syna Ulyseas*, 1778). Preklady (napriek rukopisnému charakteru) sú dokladom estetického vkusu, ktorý prevládal pri formovaní novodobej slovenskej beletrie.

vej poetiky vyšiel až v roku 1832,⁵⁰ teda z hľadiska dejín slovenského klasicizmu neskoro, pričom už nezohral (alebo nestihol zohrať) takú normatívnu funkciu, aká by sa od neho právom očakávala. Zriedkavé sú aj preklady diel francúzskych osvietených klasicistov 18. storočia (k ojedinelým patrí iba Tablicov preklad Voltairovej *Henriady*⁵¹). Slovenská klasicistická literatúra vo svojej počiatočnej fáze teda vzniká bez väčších stimulov v podobe prekladov z klasicistických literatúr, najmä (čo vyznieva paradoxne) bez výraznejšieho dotyku s francúzskou klasicistickou literatúrou, ktorá mala z hľadiska dejín tohto literárneho smeru výnimočné postavenie. Skutočnosť, že prekladovosť z francúzskej literatúry a jej bezprostredný estetický vplyv na rozvoj slovenského klasicizmu je (v porovnaní s úlohou nemeckej literatúry) pomerne malý, sa dá vysvetliť dvoma okolnosťami.

Obídienie normatívneho vplyvu francúzskeho klasicizmu (ktorý reprezentuje predovšetkým Boileauova poetika) v prvej fáze formovania obrodeneckej literatúry spôsobovala (a zároveň umožňovala) najmä spätosť nášho kultúrneho prostredia s latinskou školskou tradíciou a tradíciou latinského humanistického básnictva, ktorá určovala estetický vkus orientovaný primárne k latinským antickým zdrojom. Preto aj počiatky nášho klasicizmu sú skôr späté s antickými vzormi ako s francúzskymi klasicistickými „zákonodarcami“. I keď Boileau a jeho poetika, ako aj ďalšie klasicistické poetiky francúzskej, nemeckej či talianskej proveniencie boli iste známe⁵² i prvej obrodeneckej generácii, v školskej praxi sa dávala prednosť predovšetkým Horatiovi a jeho listu *Ad Pisones* a básni *De arte poetica*, z ktorých vychádzali všetky neskoršie poetiky obdobia renesancie i klasicizmu a, samozrejme, i Boileau. Na túto skutočnosť poukázal už dávnejšie Jaroslav Ludvíkovský slovami na adresu obrodeneckých spisovateľov: „*Pokud měli smysl pro teorii literárního krásna, nahradil jim všechny novější zákonodarce Boileauův pravzor a základ veškeré školské poetiky Horatius... Jako Horatius stačil nahradit Boileaua, tak klasikové, a to latinští klasikové, představovali příslušníkům starší generace vychované la-*

⁵⁰ Tablicov preklad vychádza oneskorene až po jeho smrti, hoci bol hotový už v roku 1827, ako o tom hovorí *Předmluva* (TABLIC, Bohuslav: *Umění básniřské... Budín 1832, Předmluva*, s. 4).

⁵¹ Preklad nebol na zásah cenzúry publikovaný. Rukopis prekladu, ktorý vznikol v prvých rokoch 19. storočia, zrejme pred rokom 1805, je nezvestný.

⁵² Zoznam týchto poetík vyratúva Bohuslav Tablic v *Předmluve* k prekladu Boileauovej poetiky. TABLIC, Bohuslav: c. d., s. 3.

tinsky literární dokonalost samu,⁵³ čo v slovenskom prostredí dokazuje predovšetkým prekladová i vlastná tvorba Jána Hollého. O dominantnom postavení Horatia a jeho normatívnej funkcie v slovenskom klasicizme veľmi zreteľne vypovedá aj Tablicov preklad Boileauovej poetiky *Umění Básniřské* (1832). Nielenže v *Předmluve* spomína „Horáca“ ako jedného z prvých zákonodarcov básnického umenia a zhodnocuje jeho význam slovami: „nicméně však zasluhuje toho, aby se mu mladí básniři z paměti naučili“⁵⁴, ale dokonca poukazuje na to, že Boileauovi „*Horác příležitosti k sepsání této poetiky podal, neliknoval sem se jeho básniřské předpisy s Horacovými pravidly srovnati, a ta místa, na která a kde Boileau ve svém spisu se ohledá, mladým našim básniřum v poznamenáních poukázati*“⁵⁵. Celý preklad Boileauovej poetiky sa tak nesie v znamení hľadania paralely Boileau – Horatius (dokladom toho je početný poznámkový aparát prekladu), čo dokazuje, že horatiovská autorita je naďalej vysoká⁵⁶ a prevyšuje i autoritu Boileauovu. Teda až do vyjdenia Tablicovho prekladu (ale dokonca aj po ňom, zásluhou rozsiahleho poznámkového aparátu vzťahujúcemu sa k Horatiovi) je práve Horatius najvyššou autoritou v oblasti normatívnej poetiky (dokonca ešte i pre prvé básnické pokusy začínajúcich štúrovcov v druhej polovici 30. rokov).

Druhou príčinou absencie výraznejšieho vplyvu francúzskeho klasicizmu na rozvoj klasicizmu na Slovensku sú mimoliterárne skutočnosti. Prvá fáza slovenského národného obrodnia, chronologicky totožná s prvou fázou slovenského klasicizmu (1780-1815), sa s výnimkou jedného desaťročia kryje s Francúzskou revolúciou a napoleonským obdobím (1789-1815). Je to obdobie, kedy Francúzsko „stráca svoje vedúce intelektuálne postavenie vo svete, ktoré dosiahlo v druhej polovici 18. storočia“⁵⁷ a Európa sa pred ním kultúrne a predovšetkým politicky zatvára, ba dokonca môžeme povedať, že zaznamenávame obdobie protifrancúzskeho

⁵³ LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: *Dobrovského klasická humanita*. Spisy Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě, XII, 1933, s. 24-25.

⁵⁴ TABLIC, Bohuslav: c. d., s. 3.

⁵⁵ Tamže, s. 4.

⁵⁶ To, že Horatiova autorita bola u nás vysoká, dokazujú napríklad preklady z Horatia od Michala Godru – *Opera Poetica. Exercitia prosodica Michaelis Godra... Latina et Slavica*. Banská Štiavnica 1818 a *O kunšte básniřském* (preklad vznikol v rokoch 1822 – 1827). Porov. BRTÁŇ, Rudo: *Bohuslav Tablic (1769-1832)*, c. d., s. 271.

⁵⁷ JOHNSON, Paul: *Zrození moderní doby. Devatenácté století*. Praha 1998, s. 118.

„kultúrneho rasizmu“, ktorý nachádzal živnú pôdu najmä v nemeckých krajinách a zasiahol i habsburskú monarchiu.⁵⁸ Súčasťou protifrancúzskeho kultúrneho ťaženia (ktoré sprevádzalo vojenské ťaženia protifrancúzskych koalícií) bolo aj odmietanie klasicizmu ako oficiálneho umeleckého smeru Napoleonovho cisárstva. Napoleon „favorizoval, chránil a podporoval klasicizmus. V istom zmysle to poukazovalo k revolučno-republikánskym zdrojom režimu, ktorý sa prikláňal v 80. a 90. rokoch 18. storočia v otázkach vkusu k starovekým klasikom, zatiaľ čo v politike jasne odkazoval k rímskemu republikanizmu a aténskej demokracii“⁵⁹, teda k hodnotám pre konzervatívne európske krajiny neprijateľné. Ako protiváha ku klasicizmu sa v nemeckých krajinách v tomto období formuje romantická „opozícia“, ktorá hľadá estetické východiská a umelecké inšpirácie v hodnotách stredoveku. S týmito tendenciami prišli do kontaktu i slovenskí evanjelickí vzdelanci – neskorší obrodeneckí spisovatelia – študujúci v tých časoch na nemeckých univerzitách. Týmto politickými a kultúrnymi okolnosťami sa dá vysvetliť skutočnosť, prečo v ich prekladovej tvorbe nefigurujú práve predstavitelia francúzskeho klasicizmu (ktorých diela v tých časoch už existovali v početných nemeckých prekladoch, s ktorými iste prišli do kontaktu počas svojich štúdií v Nemecku⁶⁰), ale zväčša nemeckí autori (neraz i generačne výrazne starší), pod vplyvom ktorých dostávala aj ich pôvodná literárna tvorba viac rokokovo–sentimentálnejší a preromantický charakter. Svoju úlohu zohrávala i cenzúra, ktorá vytvárala prísnu kultúrnu selekciu – napríklad v roku 1805 zabránila vydaniu Tablicovho prekladu Voltairovej *Henriady*. Paradoxne preklady francúzskych

⁵⁸ Prejavom týchto postojov v slovenskej obrodeneckej kultúre sú napríklad protifrancúzske epigramy Jozefa Ignáca Bajzu (napríklad *Francúsum královraždníkom*), báseň Bohuslava Tablica *Smrt Ludvíka XVI. Krále Francouzského* (*Poezye I*, Vacov 1806, s. 39–42), výstražné kázne Michala Institoris Mošovského a výstražné verše popredného predstaviteľa Malohontskej učenej spoločnosti Mateja Holku, ale aj početné preklady: predovšetkým Tablicov preklad diela nemeckého odporcu Francúzskej revolúcie J. Jacoba Spaldinga *Určení člověka* (1820). Problematiky revolúcie sa Bohuslav Tablic dotkol aj v predhovore k prekladu knihy Jana Augusta Hermesa *Kniha zpovědní, obsahující v sobě Nábožná přemýšlování, Modlitby a Písne...* (1800).

⁵⁹ JOHNSON, Paul: c. d., s. 119.

⁶⁰ O tom, že francúzska literatúra nie je literatúrou neznámou nachádzame dôkaz v Tablicovej básni *Svobodné volení* (*Poezye I*, 1806) v pasáži opisujúcej ideálnu knižnicu, v ktorej autor z francúzskych spisovateľov spomína Voltaira a Rousseaua, Ján Kollár v *Pamätiach z mladších rokov života* spomína, že si všimol francúzskych autorov Fénelona, Rousseaua, Bayleho, Diderota, Marivauxa a i.

klasicistov a osvietenecov nadobúdajú zvýšenú intenzitu až v období romantizmu, hoci tu zasa, opäť paradoxne, absentujú výraznejšie preklady francúzskych romantikov. Mikuláš Dohnány preložil Molièrovu jednoaktovku *Le Mariage Forcé*, ktorá sa roku 1847 hrala v Levoči, Pavol Dobšinský preložil texty Fénelona a Rousseaua, Andrej Sládkovič začiatkom 40. rokov preložil časť Racinovej *Faidry* a pre potreby ochotníckeho divadla Voltairove hry *Sokrates*, *Smrť Caesara* a *Zaira*, ako aj Voltairovu báseň *O svobode*. V 40. rokoch vznikli aj preklady z La Fontaina a Bérangera.⁶¹

Stručne naznačená analýza vzťahov slovenského literárneho spoločenstva v rámci súradníc užšieho stredoeurópskeho či širšieho európskeho kultúrneho priestoru, ako aj problematika umeleckého prekladu ako indikátora hodnôt i preferencií vo vzťahu k európskym kultúrnym prúdeniam, naznačila, že slovenská obrodenecká kultúra a literatúra na jednej strane pociťovala potrebu demonštrovať svoju otvorenosť svetu, no na strane druhej často upadala do vlastnej kultúrnej uzavretosti spôsobenej snahou chrániť vlastnú kultúrnu osobitosť a svojskosť. Ide o tradičnú dilemu slovenskej kultúry (hoci tu sme ju demonštrovali len na príklade jej obrodeneckej fázy), dilemu medzi otvorenou, kozmopolitnou koncepciou kultúry a provincionalizmom, napojeným na politické koncepcie krajného konzervativizmu a národoveckých fráz.⁶²

⁶¹ Podrob. FELIX, J.: c. d., s. 291.

⁶² Príspevok vznikol v rámci grantového projektu Univerzity Komenského v Bratislave č. 11/2003/UK *Poetologické a literárnosmerové súradnice slovenskej poézie medzi barokom a romantizmom* a v rámci grantového projektu VEGA 1/8242/01 *Poetika literárnych smerov v slovenskej literatúre od stredoveku po súčasnosť*.

